

ТИПОЛОГИЯ НА СЕЛСКИ РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ

Разгледана е типологията на селските райони на базата на официалната дефиниция в България и на най-широко използваната в страните от ЕС – дефиницията на OECD. Последната разграничава две нива – локално или местно и регионално. Локалното включва LAU1/2, което за България е община или населено място, (в разработката е използвана община), а регионалното е NUTS 3 и отговаря на област. Направени са препоръки на базата на констатираните изводи за използване на понятието “селски райони” и е обоснована необходимостта от промяна на понятието “община”.

JEL: N50; R11; R14

С разширяването на ЕС проблемите в селските райони стават все по-мощни и значими. Съгласно дефиницията на OECD за селските райони сега там живеят 56% от населението на Общността, което покрива 92% от територията ѝ.¹ От тях 19% живеят в “преобладаващо селски райони” и 37% в “предимно селски райони”. В тези райони се създават 45% от брутната добавена стойност и там се намират 53% от работните места в ЕС-25. В същото време обаче селските райони изостават значително по отношение на редица социално-икономически и инфраструктурни показатели в сравнение с градските. Доходът на човек от населението в тях е с около 3 пъти по-нисък. В 10-те нови страни-членки на ЕС заетите в земеделието са 3 пъти повече в сравнение със старите.

С присъединяването на България и Румъния делът им ще се увеличава. Във връзка с това развитието на селските райони е важно направление на селскостопанската политика. Селското стопанство има първостепенно значение за ползването на земята и управлението на природните ресурси в тези райони. Прилагането на Общата селскостопанска политика в тях, обособена във втори, самостоятелен стълб поради нейната важност, поставя с особено острота правилното дефиниране на понятието “селски район”.

Целта на изследването е да се даде оценка на официалната дефиниция за селски райони в България на сегашния етап и на най-широко използваната в страните от ЕС – дефиницията на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (OECD).

Оценка на дефиницията за селски райони съгласно Наредба № 14 на МЗГ и МРРБ

В България тези райони се определят чрез Наредба № 14 на Министерството на земеделието и горите (МЗГ) и на Министерството на

¹ Council of the European Union. Annex to the Proposal for a Council Decision on Community strategic guidelines for Rural Development. Brussels, Belgium, 2005.

регионалното развитие и благоустройството (МРРБ) от 1 април 2003 г.² Всички дефиниции за определяне на селските райони се базират на административното деление на страната. У нас използваната административна единица е общината. Според Наредба № 14 като селски общини се дефинират всички, на чиято територия няма град с население над 30 хил. човека и гъстотата му е под 150 жители на кв. км.

Анализът на Наредба № 14 към 2006 г. показва, че общият брой на общините, които не покриват критериите, е 5, като една от тях не отговаря на изискванията да няма град с население над 30 хил. жители и 4 са с гъстота над 150 жители на кв. км - Белослав, Крчим, Пещера и Стамболийски (табл. 1).

Таблица 1

Общини, неотговарящи на критериите на Наредба № 14,
но включени в нея

№	Области	Общини	Население (бр.)	Гъстота (ж./кв. км)
<i>I. Неотговарящи по първия критерий - брой население (2003 г)</i>				
1	Благоевград	Петрич	57553	88.5
<i>II. Неотговарящи по втория критерий - гъстота на населението</i>				
1	Варна	Белослав	111138	185.4
2	Пазарджик	Пещера	21935	162.0
3	Пловдив	Крчим	8544	155.6
4	Пловдив	Стамболийски	22176	361.9
<i>Обща сума по втория критерий</i>			<i>163793</i>	
<i>Сума по двата критерия</i>			<i>221346</i>	

* Изчисленията са направени от автора по данни от Население и демографски процеси. НСИ, 2003.

В Пловдивска област и двете общини са с гъстота над 150 жители на кв. км, община Петрич в Благоевградска област не покрива изискванията на първия критерий, а две общини в Пазарджишка и Варненска област – на втория. Тези 5 общини имат население 221 346 жители и обхващат 457 606 дка земеделска земя. Ако бъдат изключени от селските райони, техният обхват ще намалее с 3.5% , когато се измери чрез селскостопанския фонд, и с 1.5%, измерен чрез населението. По-високият темп на намаление на обхвата на селските райони, измерен чрез населението, се дължи на факта, че отпадат предимно градове, които имат повече население и по-малко селскостопански фонд.

Това дава основание да се направи изводът, че Наредба № 14 не отчита точно реалностите. На този етап обаче тя е официалният нормативен документ, дефиниращ селските райони в България. Когато развитието на селските райони

² Наредба № 14, ДВ, бр. 35, 01.04.2003.

е обособено като самостоятелен стълб на Общата селскостопанска политика (ОСП), поради неговата важност трябва да разполагаме с обективна и актуална дефиниция на понятието “селски райони”.

Оценка на дефиницията за селски райони на OECD

Както беше посочено, тази дефиниция разграничава две нива – локално или местно и регионално. На първото като селски се определят всички общини с гъстота под 150 жители на кв. км.³ Съгласно дефиницията на OECD отпада изискването градовете в общините да не надхвърлят 30 хил. жители, поради което като селски се класифицират и големи областни центрове, но с по-малка гъстота на населението. Данните от табл. 2 показват, че по тази дефиниция в селските райони попадат 14 областни градове (50% от всичките в България). Трябва да се има предвид обаче, че макар с по-ниска гъстота, областните центрове се характеризират с по-малки икономически и социални проблеми. Обикновено те са с по-добре развита инфраструктура, комуникации, основни услуги - транспорт, битови и административни услуги, образование, здравеопазване и др.; в тях има по-големи възможности за заетост на населението; социалната изолация, която съществува в по-малките общини, в областните градове отсъства или е в много по-малък мащаб; по-нисък е делът на застаряващото население и по-висок на младите хора.

Таблица 2

Областни центрове с гъстота на населението под 150 жители на кв. км

№	Общини	Гъстота
1	Благоевград	126.3
2	В. Търново	102.1
3	Враца	124.7
4	Габрово	133.8
5	Кърджали	121.5
6	Кюстендил	73.0
7	Ловеч	64.9
8	Монтана	93.6
9	Разград	97.9
10	Силистра	118.8
11	Сливен	99.3
12	Смолян	54.8
13	Търговище	94.0
14	Хасково	133.8

* Изчисленията са направени от автора по данни от Население и демографски процеси. НСИ, 2003.

³ European Commission, Eurostat. Draft Proposal for the Development of Statistics for Rural Areas – Annex. Luxembourg, 14-15.III. 2005.

Общо двадесет общини в България имат гъстота на населението повече от 150 жители на кв. км и не отговарят по този критерий и на двете дефиниции за селски райони, като шест от тях не са областни центрове (табл. 3).

Таблица 3

Общини в България с гъстота над 150 ж./кв. км и не са областни градове

№	Области	Общини	Гъстота (ж./ кв. км)
1	Варна	Белослав	185.4
2	В. Търново	Г. Оряховица	173.9
3	Кюстендил	Дупница	155.5
4	Пазарджик	Пещера	162.0
5	Пловдив	Кричим	155.6
6	Пловдив	Стамболийски	361.9

* Изчисленията са направени от автора по данни от Население и демографски процеси. НСИ, 2003.

По дефиницията на OECD на критерия за гъстота под 150 ж./кв. км отговарят 245 от общо 264 общини, в които живеят 58% от населението и притежават от 93% територия на страната. Те заемат 92% от селскостопанския фонд на страната.

На регионално равнище NUTS 3, което за България е областта, според дефиницията на OECD се предлагат три нива:

- преобладаващо селски райони, в които над 50% от населението живеят в селски общини – първа група;
- предимно селски райони, в които от 15 до 50% от населението живеят в селски общини – втора група;
- преобладаващо градски райони, в които под 15% от населението живеят в селски общини – трета група.

Съгласно посочените критерии в България първата група е най-многобройна и в нея попадат 20 области, а във втората - 7 области (Видинска, Русенска, Варненска, Шуменска, Ямболска, Пловдивска и Пернишка). На ниво област София е с гъстота над 150 жители на кв. км. Само тя не е дефинирана като селска от всички области в страната. Първата група обхваща 77% от територията и 59% от населението на страната, а втората съответно - 22 и 26%.

Характеристика и обхват на селските райони според различните дефиниции

Характеристиката на селските райони според двете дефиниции може да се направи чрез различни показатели.

От табл. 4 се вижда, че от 264 общини в България 231 са определени като селски по Наредба № 14, или това е 88%; по дефиницията на OECD са 245 общини, или 93%, а като необлагодетелствани - 145 общини, или 55% от всички общини в страната.

Таблица 4

Обхват на селските и необлагодетелстваните райони чрез броя на общините

Макрорайони и области	Общини (бр.)				Селскостопански фонд в необлагодетелстваните райони (%)
	Всичко (бр.)	в т. ч.			
		в селски райони		в необлагодетелствани райони	
		по Наредба № 14	по OECD		
<i>Северозападен район</i>	32	29	31	10	27.6
Видин	11	10	10	3	23.1
Враца	10	9	10	3	34.2
Монтана	11	10	11	4	24.0
<i>Северен централен р-н</i>	41	34	38	13	25.8
В. Търново	10	7	9	4	32.6
Габрово	4	3	4	4	100.0
Ловеч	8	7	8	5	51.3
Плевен	11	10	10	0	0
Русе	8	7	7	0	0
<i>Североизточен район</i>	49	43	45	6	8.6
Варна	12	11	10	1	7.8
Добрич	8	7	7	0	0
Разград	7	6	7	0	0
Силистра	7	6	7	0	0
Търговище	5	4	5	2	29.3
Шумен	10	9	9	3	22.8
<i>Югоизточен район</i>	22	19	20	14	48.3
Бургас	13	12	12	9	49.5
Сливен	4	3	4	3	61.0
Ямбол	5	4	4	2	37.6
<i>Южен централен р-н</i>	68	59	62	50	59.8
Кърджали	7	6	7	7	100.0
Пазарджик	11	10	9	10	71.0
Пловдив	18	16	15	10	51.7
Смолян	10	9	10	10	100.0
Стара Загора	11	9	10	5	25.8
Хасково	11	9	11	8	66.9
<i>Югозападен район</i>	52	47	49	52	100.0
Благоевград	14	13	14	14	100.0
Кюстендил	9	7	8	9	100.0
Перник	6	5	5	6	100.0
София – столична общ.	1	0	0	1	100.0
София област	22	22	22	22	100.0
<i>България</i>	264	231	245	145	42.8

* За селските райони изчисленията са направени от автора въз основа на Единния класификатор на административно-териториалните и териториалните единици в Република България (ЕКАТТЕ). С., 2001.

Източник. Янакиева И. и др. Методически подход за определяне на необлагодетелстваните райони и райони с екологични ограничения. С., ИАИ, НЦАН, 2005.

Най-голям е броят на селските общини по Наредбата в Южния централен район – 59, а по OECD – 62; най-малък в Югоизточния район - съответно 19 и 20 броя. От обхвата на селските райони по общини не може да се съди за тяхната големина поради факта, че понятието “община” в България е твърде широко. Има такива, които се състоят само от едно населено място и общини с много повече - до 134 (вж. табл. 5 и табл. 6).

Таблица 5

Общини с най-малко населени места

№	Области	Общини	Брой населени места	Територия (дка)	ССФ (дка)	Население (бр.)	В т.ч. селско	Гъстота на насел. (бр./ кв. км)
1	Добрич	Добрич	1	109018	75538	99249	0	910.5
2	Пловдив	Пловдив	1	101981	41031	340122	0	3335.2
3	Пловдив	Кричим	1	54895	19192	8544	0	155.6
4	Пловдив	Перущица	1	48719	28126	5385	0	110.5
5	София-град	София-град	1	1350237	829561	1178579	54274	873.7
6	София-област	Антон	1	76098	52511	1799	1799	23.6
7	София-област	Долна баня	1	66854	29508	4746	0	71.0
8	София-област	Копривщица	1	139165	55892	2643	0	19.0
9	София-област	Чавдар	1	70797	20345	1403	1403	19.8
10	София-област	Челопеч	1	44390	18189	1719	1719	38.7
11	Ямбол	Ямбол	1	90724	55741	82364	0	907.9
12	София област	Пирдоп	2	152435	52704	9301	929	61.0
13	Пазарджик	Батак	3	677310	64670	7124	3035	10.5
14	Варна	Девня	3	121052	62957	9589	941	79.2
15	Пазарджик	Пещера	3	135428	51359	21935	2594	162.0
16	Пазарджик	Ракитово	3	246438	44416	15811	7369	64.2
17	Варна	Белослав	4	60079	27775	11138	3067	185.4
18	София-област	Златица	4	541775	52293	19186	5571	35.4
19	Плевен	Искър	4	243899	219673	8976	4925	36.8
20	Плевен	Кнежа	4	317812	294212	16813	4155	52.9
21	Ловеч	Летница	4	177719	139689	5512	1655	31.0
22	Ст. Загора	Николаево	4	96524	44220	4863	1943	50.4
23	Бургас	Приморско	4	272027	55211	4979	2502	18.3
24	Монтана	Якимово	4	220977	200821	5697	5697	25.8

Източник: Единен класификатор на административно-териториалните и териториалните единици в Република България (ЕКАТТЕ). С., НСИ, 2001; Статистически годишник. НСИ, 2001; Население и демографски процеси. НСИ, 2003.

Таблица 6

Общини с повече от 70 населени места

№	Области	Име	Брой населени места	Територия (кв. км)	ССФ (дка)	Население (бр.)	В т.ч. селско	Гъстота на населението
1	Габрово	Габрово	134	555579	246495	74357	7745	133.8
2	В. Търново	Елена	124	671389	282164	11276	4864	16.8
3	Кърджали	Кърджали	118	574742	225434	69845	24113	121.5
4	Габрово	Трявна	106	254909	106266	14210	847	55.7
5	В. Търново	В. Търново	89	885345	565667	90381	16323	102.1
6	Смолян	Смолян	86	853997	238532	46794	13865	54.8
7	Кърджали	Крумовград	79	843319	402538	19792	14553	23.5
8	Кърджали	Кирково	73	537871	201639	24005	24005	44.6
9	Кюстендил	Кюстендил	72	959429	485224	70010	20171	73.0

Източник: Единен класификатор на административно-териториалните и териториалните единици в Република България (ЕКАТТЕ). С., НСИ, 2001; Статистически годишник. НСИ, 2001; Население и демографски процеси. НСИ, 2003.

Голяма диференциация се наблюдава между общините и по отношение на всички показатели, с които те могат да бъдат характеризирани. Територията на една община варира от 1350 кв. км (София-град) до 44 кв. км (Челопеч), а за селскостопанския фонд съответно – от 829 561 дка до 18 189 дка. Още по-големи са различията в броя на жителите и гъстотата на населението върху кв. км. Първият показател варира от 1 178 579 жители в София-град до 1403 в Чавдар, Софийска област, а втория - от 3335.2 жители в Пловдив до 10.5 в Батак, Пазарджишка област. Във връзка с това възниква необходимостта от уточняване и прецизиране на понятието "община".

По отношение дела на селскостопанския фонд в селските райони спрямо целия размер на фонда не се наблюдават големи различия както за шестте района на планиране в България, така и на ниво община. Прави впечатление обаче голямата диференциация между шестте макрорайона по отношение на необлагодетелстваните райони. Тези райони се дефинират на базата на критериите на Регламент (ЕК) 1257/99 за предоставяне на финансова помощ за развитие на селските райони от Европейският фонд за ориентиране и гарантиране на земеделието (EAGGF) и на конкретните условия за всяка страна-членка на ЕС. В

резултат на по-високите разходи и пропуснатите доходи за земеделски производители, които са субекти на природни ограничения за земеделското използване на земята в тези райони, се отпускат компенсаторни плащания. Все още няма официално приета Наредба за обхвата на необлагодетелстваните райони, но тук се използва вариантът в посочената разработка. В Северна България, където преобладава равнинен терен и почвено-климатичните условия са по-благоприятните, делът на необлагодетелстваните райони е значително по-малък (9% в Североизточния, 26% в Северен централен и 28% в Северо-западния). Обратно е положението в Южна България, където релефът в голямата си част е планински и често силно разчленен, а почвено-климатичните условия ограничават развитието на земеделието и оскъпяват селскостопанското производство. Югозападният район се включва в необлагодетелстваните райони с цялата си територия, Южният централен - с 60% (като 2 общини са със 100% от територията си) и Югоизточният - с 48%. Ако се съпостави броят на селските общини за шестте макрорайона с броя на необлагодетелстваните райони, се забелязва, че в Югоизточния район само една от необлагодетелстваните общини не е дефинирана като селска според Наредбата и две по OECD от всичките 145 необлагодетелствани. Това показва, че тези общини, освен че са определени като селски с всички произтичащи от този факт неблагоприятни последствия, в преобладаващата си част (97% по Наредбата и 99% по OECD) са и необлагодетелствани за развитието на земеделието. Като се има предвид, че в голяма част от селските общини земеделието е основен поминък, а в тях няма благоприятни условия за неговото развитие, това е предпоставка за изостряне на всички икономически и социални проблеми, особено на безработицата.

За да се добие по-пълна представа за структурата и до известна степен за характера на селските общини, интерес представлява групировката, която показва в каква част от тях няма нито един град и кои се състоят само от градове (вж. табл. 7).

Данните от табл. 7 показват, че в България 49 общини се състоят само от села - на тяхната територия няма нито един град. В същото време 4 общини, определени като селски, са само градове (нямат нито едно село) - Кричим, Перушица, Долна Баня и Копривщица.

Друг показател, чрез който може да бъде измерен обхватът на селските райони според различните дефиниции, е територията, която те обхващат и населението, живеещо в тях (вж. фиг. 1). От фигурата се вижда, че преобладаващата част от селскостопанския фонд на България попада в селските райони и по двете дефиниции на ниво община, като по-голям е обхватът по дефиницията на OECD.

Таблица 7

Общини, състоящи се само от села

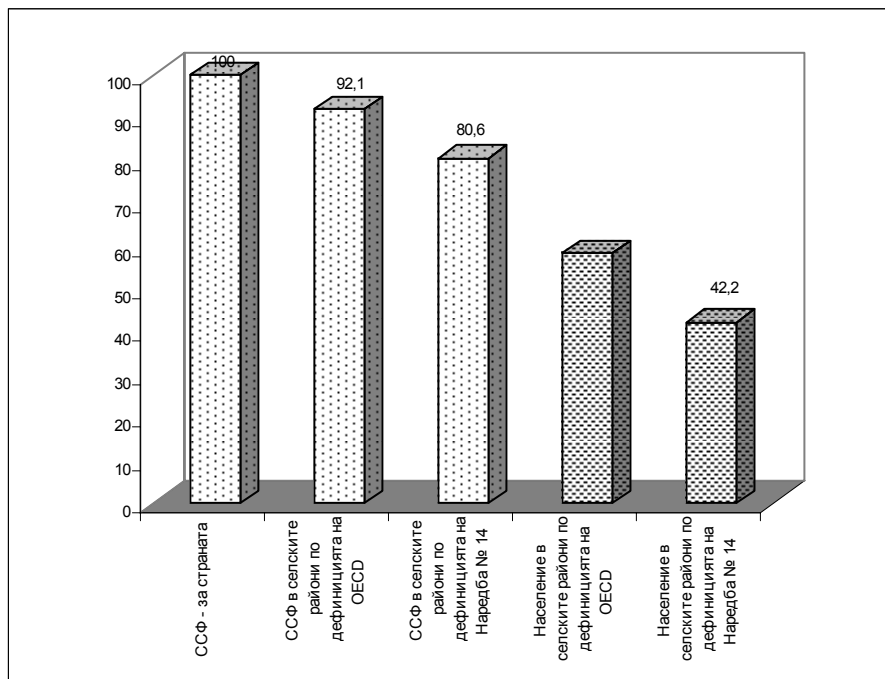
№ по ред	Области	Общини	№ по ред	Области	Общини
1	Благоевград	Гърмен	26	Пловдив	Калояново
2	Благоевград	Сатовча	27	Пловдив	Марица
3	Благоевград	Струмяни	28	Пловдив	Куклен
4	Бургас	Руен	29	Пловдив	Родопи
5	Варна	Аврен	30	Разград	Самуил
6	Варна	Аксаково	31	Русе	Иваново
7	Варна	Ветрино	32	Русе	Ценово
8	Видин	Бойница	33	Русе	Сливо поле
9	Видин	Макреш	34	Силистра	Кайнарджа
10	Видин	Ново село	35	Силистра	Ситово
11	Видин	Ружинци	36	Смолян	Борино
12	Видин	Чупрене	37	Смолян	Баните
13	Враца	Борован	38	София област	Антон
14	Враца	Хайредин	39	София област	Г. Малина
15	Добрич	Крушари	40	София-област	Мирково
16	Добрич	Добрич-селска	41	София-област	Чавдар
17	Кюстендил	Невестино	42	София област	Челопеч
18	Кюстендил	Трекляно	43	Ст. Загора	Братя Даскалови
19	Кърджали	Кирково	44	Ст. Загора	Опан
20	Кърджали	Черноочене	45	Хасково	Минерални бани
21	Монтана	Г. Дамяново	46	Хасково	Стамболово
22	Монтана	Медковец	47	Шумен	Никола-Козлево
23	Монтана	Якимово	48	Шумен	Хитрино
24	Пазарджик	Лесичово	49	Ямбол	Тунджа
25	Перник	Ковачевци			

Източник. Единен класификатор на административно-териториалните и териториалните единици в Република България (ЕКАТТЕ). НСИ, 2001.

Много по-различно е положението, когато населението, живеещо в селските райони, се съпостави с цялото население на страната. Отново се запазва преимущественият размер на селските райони според дефиницията на OECD, но като цяло той е значително по-малък в сравнение с обхвата, измерен със земеделската земя. Това е обяснимо, тъй като се отнася за селски райони, повечето от които се характеризират с ниска гъстота и трайна тенденция към намаляване на жителите. В значителна част от тези райони безработицата е много голяма, поради което населението им търси препитанието си чрез миграция към по-големите градове или имиграция в чужбина.

Фигура 1

Обхват на селските райони чрез селскостопанския фонд и населението по дефинициите на OECD и Наредба № 14

По-малкият обхват на селските райони по Наредба № 14, измерен както със земеделската земя, така и с населението, в сравнение с дефиницията на OECD се дължи на факта, че по първата са дефинирани по-малко общини като селски – 231, или 33 са градски общини, а по втората - повече – 245, или 19 са градски общини (вж. табл. 8).

Таблица 8

Градски общини

По Наредба № 14					По дефиницията на OECD				
№	Области	Общини	Население (бр.)	Гъстота на 1 кв. км	№	Области	Общини	Население (бр.)	Гъстота на 1 кв. км
1	Благоевград	Благоевград	78343	126.3	1	Бургас	Бургас	209727	409.4
2	Бургас	Бургас	209727	409.4	2	В. Търново	Г. Оряховица	53059	173.9
3	Варна	Варна	321009	1351.7	3	Варна	Белослав	11138	185.4
4	В. Търново	В. Търново	90381	102.1	4	Варна	Варна	321009	1351.7
5	В. Търново	Г. Оряховица	53059	173.9	5	Видин	Видин	77167	153.9
6	В. Търново	Свищов	47415	75.8	6	Добрич	Добрич-град	99249	910.5
7	Видин	Видин	77167	153.9	7	Кюстендил	Дупница	51161	155.5
8	Враца	Враца	84702	124.7	8	Пазарджик	Пазарджик	127287	199.9
9	Габрово	Габрово	74357	133.8	9	Пазарджик	Пещера	21935	162.0
10	Добрич	Добрич	99249	910.5	10	Перник	Перник	103870	214.5
11	Кърджали	Кърджали	69845	121.5	11	Плевен	Плевен	148325	183.2
12	Кюстендил	Дупница	51161	155.5	12	Пловдив	Кричим	8544	155.6
13	Кюстендил	Кюстендил	70010	73.0	13	Пловдив	Пловдив	340122	3335.2
14	Ловеч	Ловеч	61419	64.9	14	Пловдив	Стамболийски	22176	361.9
15	Монтана	Монтана	61104	93.6	15	Русе	Русе	180344	384.4
16	Пазарджик	Пазарджик	127287	199.9	16	София	Столица	1178579	873.7
17	Перник	Перник	103870	214.5	17	Ст. Загора	Ст. Загора	167877	164.7
18	Плевен	Плевен	148325	183.2	18	Шумен	Шумен	104002	159.4
19	Пловдив	Асеновград	67164	102.8	19	Ямбол	Ямбол	82364	907.9
20	Пловдив	Пловдив	340122	3335.2		Общо		3307935	
21	Разград	Разград	58584	97.9					
22	Русе	Русе	180344	384.4					
23	Силистра	Силистра	61294	118.8					
24	Сливен	Сливен	135701	99.3					
25	Смолян	Смолян	46794	54.8					
26	София	Столица	1178579	873.7					
27	Ст. Загора	Казанлък	81179	127.9					
28	Ст. Загора	Ст. Загора	167877	164.7					
29	Търговище	Търговище	64762	94.0					
30	Хасково	Димитровгр.	64275	113.2					
31	Хасково	Хасково	98970	133.8					
32	Шумен	Шумен	104002	159.4					
33	Ямбол	Ямбол	82364	907.9					
	Общо		4560441						

Източник. Население и демографски процеси. НСИ, 2003.

Съгласно дефиницията на Наредбата селските райони обхващат 81% от територията на страната, 81% от земеделската земя и 85% от горския фонд, а според дефиницията на OECD този обхват е по-голям - съответно 93, 92 и 96%. Последното се обуславя от факта, че при дефиницията на OECD отпада ограничението на територията на общината да няма град с население повече от 30 хил. жители. По-малък е обхватът на селските райони по OECD само във Варненска и Пазарджишка области - както измерен чрез земеделската земя, така и с населението. Във всички останали той е по-висок. От табл. 9 се вижда, че в

резултат от това по дефиницията на OECD 13 от областите са определени като селски с цялата си територия, селскостопанския фонд и население, а по Наредба № 14 - само една област - Софийска.

Таблица 9

Обхват на селските райони чрез селскостопанския фонд и населението по дефинициите на OECD и на Наредба № 14 (%)

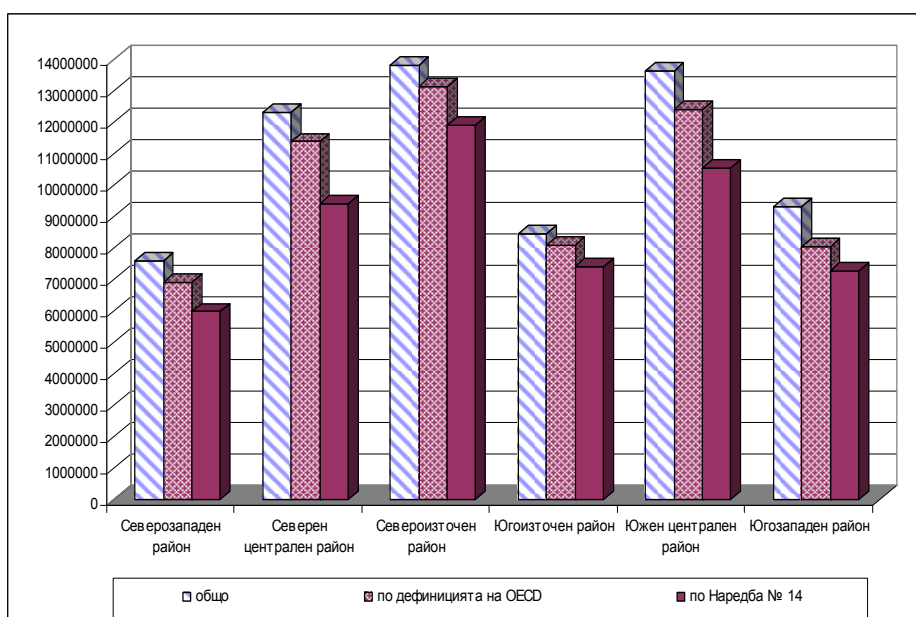
Райони и области	Селскостопански фонд		Население	
	Наредба № 14	OECD	Наредба № 14	OECD
<i>България</i>	80.6	92.1	42.2	58.1
<i>Северозападен район</i>	78.8	91.2	58.0	85.5
Видин	81.8	81.8	39.7	39.7
Враца	83.0	100.0	62.1	100.0
Монтана	81.1	100.0	66.0	100.0
<i>Северен централен район</i>	76.4	92.5	45.1	68.0
Велико Търново	59.0	92.8	34.4	81.8
Габрово	77.5	100.0	47.9	100.0
Ловеч	71.7	100.0	63.4	100.0
Плевен	83.2	83.2	54.4	54.4
Русе	84.3	84.3	32.4	32.4
<i>Североизточен район</i>	86.2	95.2	45.7	59.0
Варна	95.7	94.5	30.4	28.0
Добрич	98.0	98.0	53.5	53.5
Разград	77.2	100.0	59.5	100.0
Силистра	80.7	100.0	56.5	100.0
Търговище	72.6	100.0	54.0	100.0
Шумен	78.6	78.6	48.9	48.9
<i>Югоизточен район</i>	87.3	95.5	46.1	63.2
Бургас	92.1	92.1	50.4	50.4
Сливен	60.8	100.0	37.5	100.0
Ямбол	97.8	97.8	46.6	46.6
<i>Южен централен район</i>	77.2	90.9	46.0	65.1
Кърджали	83.1	100.0	57.2	100.0
Пазарджик	71.2	68.0	58.8	51.7
Пловдив	90.2	97.0	43.0	48.1
Смолян	73.1	100.0	66.3	100.0
Стара Загора	69.0	78.6	32.5	54.5
Хасково	72.7	100.0	40.7	100.0
<i>Югозападен район</i>	77.9	86.4	29.4	36.4
Благоевград	87.9	100.0	76.9	100.0
Кюстендил	55.3	86.4	24.6	68.2
Перник	81.2	81.2	29.9	29.9
София (столица)				
София – област	100.0	100.0	100.0	100.0

Източник: Статистически годишник. НСИ, 2001; Население и демографски процеси. НСИ, 2003.

Прави впечатление, че не се наблюдава голяма диференциация и по двете дефиниции на относителния дял на селскостопанския фонд в селските райони спрямо целия размер на фонда в шестте макрорайона на планиране (вж. табл. 9). Той се колебае слабо по райони около средното му равнище за страната. Ако се проследи обаче абсолютният размер на селскостопански фонд по макрорайони, се забелязва значително по-голяма поляризация (фиг. 2 и 3).

Фигура 2

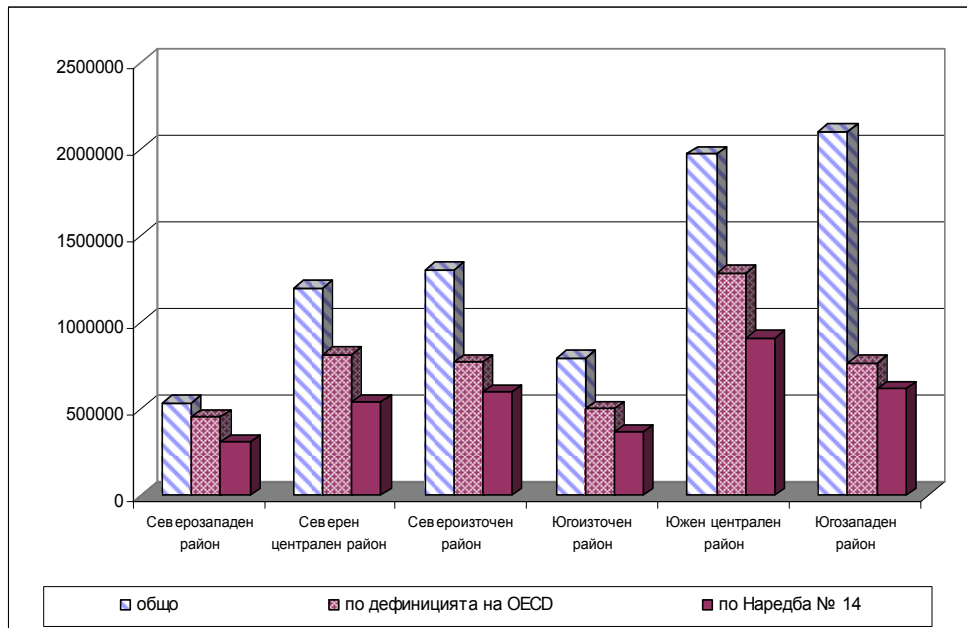
Обхват на селските райони чрез селскостопанския фонд (дка)

На базата на този показател могат да се обособят две групи райони. Първата включва Северен централен, Североизточен и Южен централен район, които притежават най-много земеделска земя - 61% от ССФ за страната, като 57% са в селските райони по OECD и 49% по Наредбата. От трите макрорайона най-много земеделска земя в селските райони се намира в Североизточния - съответно 20 и 18%. Към втора група се отнасят Югоизточният, Югозападният и Северозападният район, които се характеризират с по-малък размер на земеделската земя за цялата страна - 39%, както и в селските райони - 35 и 32%. Ако се съпостави обхватът на селските райони според двете дефиниции по макрорайони, се забелязват различия, които са по-силно изразени в Южен централен, Северен централен и Северозападен район. Различията в обхвата на селските райони се задълбочават, когато той бъде измерен чрез населението.

Фигура 3

Обхват на селските райони чрез населението

В селските райони живеят 42% от населението на България според Наредбата и 58% по дефиницията на OECD поради отбелязаните вече причини. Анализът на този показател по шестте райони на планиране показва значително по-голяма диференциация между тях в сравнение с обхвата на селските райони, измерен чрез селскостопанския фонд (вж. фиг. 2 и 3). Поляризацията в дела на населението, живеещо в селските райони, е значителна и по двете дефиниции. Тя се запазва, когато този показател бъде представен и като относителна величина за разлика от селскостопанския фонд, където тя е несъществена при 100 процентовата скала (вж. табл. 9).

Според Наредба № 14 относителният дял на населението, живеещо в селските райони, спрямо цялото население варира от 29% в Югозападния район до 58% в Северозападния, а според дефиницията на OECD - съответно от 36 до 86%. Още по-очевидни стават тези различия по макрорайони, когато се проследят в абсолютните им величини. Най-силно са изразени те в районите, които имат най-многобройно население - Югозападен и Южен централен. Те могат да бъдат обособени като първа група. За тях е характерно (особено за първия), че различията между цялото население в макрорайоните и населението, живеещо в селските райони, са най-големи. Това се обуславя от факта, че в Югозападния район се намира столицата, а в Южния централен

район - град Пловдив, чието население не се включва в селските райони, но участва в общия брой на населението за района.

Във втората група се включват Североизточен и Северен централен район, където се намират съответно Варна и Русе, а това са останалите от 4-те града в България с най-многобройно население. От фиг. 3 се вижда, че най-слабо изразени са различията между трите вида население (общо, селско по Наредба № 14 и по дефиницията на OECD) в абсолютни величини в Югоизточния и особено в Северозападния район, където няма такива големи градове. Последните два района се характеризират с най-малко общо население, а оттам - и с най-малко население, живеещо в селските райони. Най-голям е размерът на населението, живеещо в селските райони на Южен централен район, макар че общото население в Югозападния е повече поради наличието на столицата. Най-съществени са различията в обхвата на селските райони според двете дефиниции, измерен чрез населението в абсолютни величини, в Южен централен и в Северен централен макрорайон, тъй като там населението е най-многобройно. В относителни величини обаче различието е най-силно изразено в Северозападен район (съответно 58% по Наредбата и 86% по OECD), който се характеризира и с най-висок дял на селско население и по двете дефиниции, но това не се вижда от фигурата поради най-малобройното население в този район.

Съгласно посочените критерии за деление на селските райони на групи на ниво област (NUTS 3) според дефиницията на OECD в България се формират две групи - преобладаващо селски и предимно селски райони. Дефинираните по този начин селски области, формиращи двете групи, се прилагат аналогично и по отношение Наредба № 14. Обхватът на селските райони по дефиницията на OECD на местно/локално ниво, което за България е общината/населеното място (в разработката се ползва община) и на ниво NUTS3, което е областта, е различен (вж. Фиг. 4 и 5). Според критерия на местно ниво като селски се дефинират всички общини с гъстота на населението под 150 жители на кв. км, а на ниво област се формират две групи - преобладаващо селски и предимно селски райони. В първата група делът на населението, което живее в селските общини, по дефиниция е над 50%, а във втората - от 15 до 50%.

На ниво *община* като селски ще бъдат класифицирани само тези, които покриват критерия за гъстота, докато на ниво *област* могат да бъдат включени и общини, които не отговарят на този критерий, но удовлетворяват изискването, делът на живеещото в селските общини население да е над долната граница на втора група - 15%. В резултат от това в селските райони по дефиницията на OECD на ниво община се включват 92% от селскостопанския фонд на страната, а на ниво област - 99%. По-големият обхват на ниво област се обуславя от факта, че като селски са дефинирани всички области с изключение на София град (20 области в първа група и 7 области във втора), докато на ниво община - само общините, чиято гъстота е под 150 жители на кв. км (вж. фиг. 4 и 5).

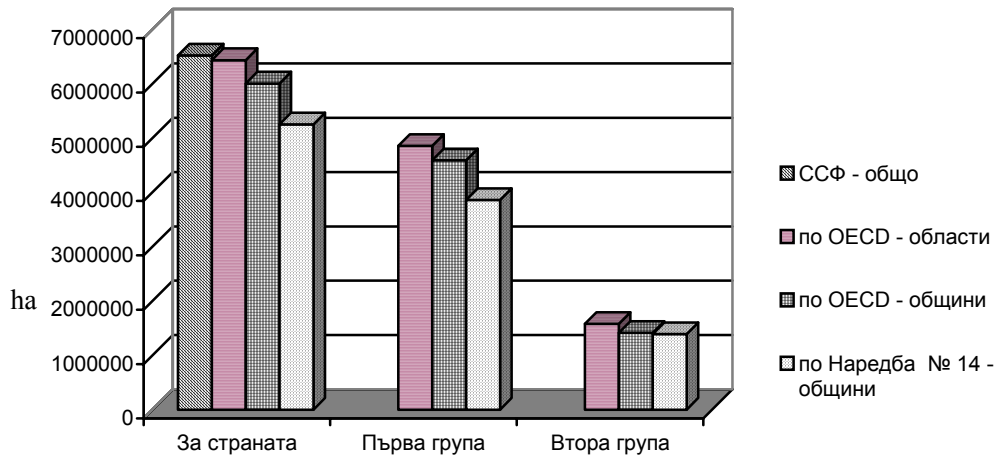
Различията между обхвата на селските райони по дефиницията на OECD на ниво община и на ниво област се задълбочават, когато той се измери чрез населението. В селските райони попадат 58% от него при дефинирането им на ниво община и 85% на ниво област.

На фиг. 4 и 5 се вижда, че преобладаващата част от територията на страната, земеделската земя и населението, живеещо в селските райони, са съсредоточени в първа група области. В нея попадат 70% от земеделска земя на страната и 48% от населението по OECD, а според Наредбата - съответно 59 и 32%. Делът на втора група е значително по-малък и е почти еднакъв по двете дефиниции - по OECD е съответно 22 и 10%, а по Наредбата - 21 и 10%. Това се дължи на факта, че тя се формира от области, чието население, живеещо в селските райони, заема по-нисък дял от първа група, поради което и по двете дефиниции в нея попадат предимно най-големите градове. По-различно е положението при първа група поради различието в критериите - според Наредбата отпадат всички градове с население над 30 хил. жители, а по OECD те остават. Това обуславя и по-големите различия в обхвата на селските райони в групата въз основа на двете дефиниции.

Едва ли обаче може да се приеме за целесъобразно като селски райони в България да бъдат квалифицирани всички общини и само община София-столица да е градска, както се получава по дефиницията на OECD на ниво област.

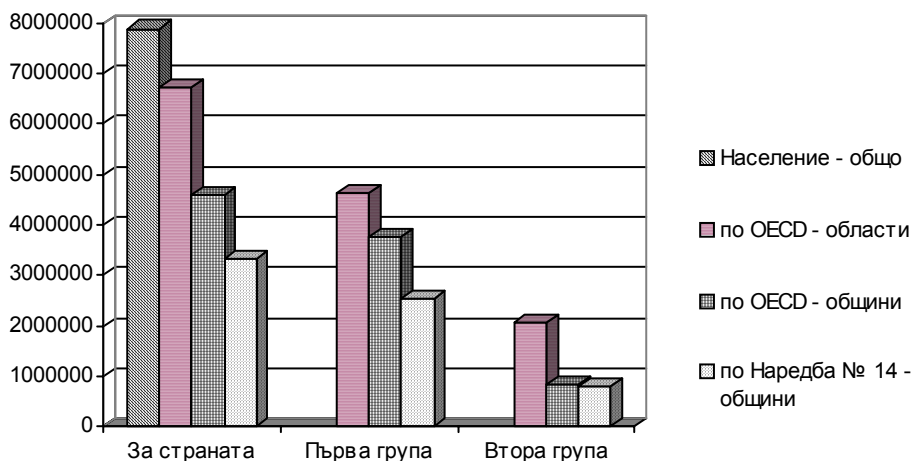
Фигура 4

Обхват на селските райони по групи области чрез селскостопанския фонд

Фигура 5

Обхват на селските райони по групи области
чрез населението

В заключение могат да се направят някои *изводи и препоръки*.

- Действащата сега Наредба № 14, чрез чиито критерии е определен списъкът на селските райони в България, не отчита точно реалностите. Като селски според нея са дефинирани 5 общини, които не покриват критериите. На този етап обаче тя нормативно регламентира селските общини в България, а освен това делът на тези общини е малък.

- Според дефиницията на OECD на ниво община като селски са дефинирани общини, в които влизат 14 областни градове и една община с град с повече от 30 хил. жители. Това поставя на дискусия целесъобразността на подобен подход.

- Понятието “община” в България е твърде широко, което налага неговото прецизиране и уточняване. Единадесет селски общини се състоят само от едно населено място, докато в същото време 4 са с над 100, а Габрово е със 134.

- Голяма диференциация се наблюдава между общините и по отношение на всички показатели, с които те могат да бъдат характеризирани – броя на общините, необлагодетелстваните селски общини, територията, земеделската земя, населението, гъстотата на населението и др. 48 селски общини се състоят само от села, без нито един град на тяхна територия, а 4 - само от градове.

- Обхватът на селските райони в България според дефиницията на OECD е по-голям в сравнение с Наредба № 14. Дължи се на това, че при нея отпада критерият в общината да няма град с население повече от 30 хил. жители, а остава само вторият критерий - населението да не превишава 150 жители на кв. км.

Обхват, измерен:

с броя на общини - според дефиницията на Наредбата 33 от всичките 264 общини покриват критериите за селски общини, а по OECD - 19;

с броя на областите, включени като селски с цялата си територия, селскостопански фонд и население - по OECD са 13, а по Наредба № 14 - нито една;

чрез селскостопанския фонд - според дефиницията на OECD на ниво община селските райони обхващат 92% от земеделската земя на страната, а според Наредбата - 81%;

чрез населението, живеещо в селските райони - по първата дефиниция е 58%, а по втората - 42%.

• Голяма е диференциацията между шестте макрорайона по отношение броя на селските общини, дефинирани на този етап като необлагодетелствани. В Северна България техният обхват, измерен чрез земеделската земя, е незначителен, а в Южна България варира от 48 до 100%. Предвид факта, че основният поминък в голяма част от селските общини е земеделието, това е предпоставка за изостряне за всички икономически и социални проблеми, особено за безработицата.

• В шестте макрорайона на планиране не се наблюдава голяма диференциация между относителния дял на селскостопанския фонд в селските райони на ниво община спрямо целия размер на фонда и по двете дефиниции. Той се колебае слабо по райони около средното му равнище за страната. В абсолютния му размер се забелязва значително по-голяма поляризация.

• Различията в обхвата на селските райони по макрорайони се задълбочават, когато той бъде измерен чрез населението както в относителни, така и в абсолютни цифри.

• На ниво област според дефиницията на OECD в България се формират две групи селски области. В първата попадат 20 области, а във втората - 7. Само една (София-град) не отговаря на критериите за селска област.

• Земеделската земя, покриваща селските райони на ниво област, заема 99% от цялата за страната, на ниво община - 92%, а населението, живеещо в тях - съответно 85 и 58%.

• Обхватът на селските райони и по двете дефиниции на всички нива (община, област, шестте макрорайона), измерен чрез земеделската земя, в сравнение с населението е по-голям. Това се дължи на факта, че от селските райони отпадат по-големи градове, които имат повече население, но обикновено те притежават по-малко земеделска земя. Освен това селските райони се характеризират в голямата си част с ниска гъстота и трайна тенденция към намаляване на жителите. Във връзка с това и диференциацията в обхвата на селските райони между двете дефиниции и различните административни нива е по-силно изразена, когато той бъде измерен чрез населението.

Препоръките се изразяват в следното:

1. Въз основа на направения анализ и оценки на дефинициите на понятието "селски райони" основателно възниква въпросът коя от тях се

препоръчва за ползване. На този етап Наредба № 14 е единственият официален нормативен документ, регламентиращ селските общини в България, макар тя да не отговаря на реалностите. От 2006 г. започва работа по международен проект за регионалната статистика в рамките на Евростат. Една от неговите задачи е даде единна и унифицирана дефиниция на понятието "селски райони" за страните-членки на ЕС, тъй като сега всяка страна ползва своя дефиниция и това е субективна причина за различен обхват. Дотогава България е поставена пред следния избор:

- Да се използва Наредба № 14:
 - а) в същия вид;
 - б) като се отстранят общини, несъответстващи на критериите;
 - в) като се променят критериите.
- Да се прилага дефиницията на OECD:
 - а) на ниво община;
 - б) на ниво област.

Предлагаме 3 варианта:

Първо, да се използва Наредба № 14 в същия вид. От една страна, защото се очаква скоро да се приеме единна унифицирана дефиниция за селските райони в рамките на ЕС, а от друга, общините, които не отговарят на критериите, заемат нисък относителен дял.

Второ, да се направи промяна в критериите, като се възприеме като селски да бъдат дефинирани всички общини освен областните градове и националните курорти. Аргументите за това се базират на факта, че макар някои от тях да са с по-ниска гъстота, те се характеризират с по-малки икономически и социални проблеми. Обикновено те са с по-добре развита инфраструктура, комуникации, основни услуги – транспорт, битови и административни услуги, образование, здравеопазване и др.; в тях има по-големи възможности за заетост на населението; социалната изолация, която съществува в по-малките общини, в областните градове отсъства или е в много по-малък мащаб; по-нисък е делът на застаряващото население и по-висок на младите хора и т.н. Може да се помисли от селските райони да отпаднат и националните курорти или поне по-големите от тях по същите причини, посочени вече за областните градове.

Трето, да се приеме дефиницията на OECD на ниво община, тъй като тя е преобладаваща за страните-членки на ЕС. Смятаме, че дефиницията на OECD на ниво област не е подходяща за България, защото определя като селски райони цялата страна с изключение на София-град. Това обезсмисля и обезличава понятието "селски райони".

2. Да се преоцени дефиницията на понятието "община" с цел неговото точно отчитане, тъй като на този етап то е твърде широко и недостатъчно добре аргументирано.

1.VI.2006 г.